

ISTORICI AFRICANI ȘI EUROPENI ÎN CĂUTAREA IDENTITĂȚII AFRICII

SIMONA CORLAN-IOAN

Istoriografia africană contemporană reflectă o criză a naționalismului și a paradigmelor sale, dar și o criză a etnicității și a tribalismului. Explicația pentru această stare de fapt trebuie căutată în secolul al XIX-lea, în nașterea unei noi Africi conformă cu rigorile și dorințele marilor puteri ale Europei. Când au pornit să cucerească Africa, europenii nu știau aproape nimic despre continent; zonele de coastă erau doar simple contururi pe harta lumii, iar interiorul un spațiu în care erau proiectate fantezmele unei lumi ce mai credea că undeva pe Pământ trebuie să se afle Paradisul dar și Iadul. Mirajul aurului, care a întreținut multă vreme după cucerirea Americii dorința de a descoperi noi teritorii, i-a condus pe aventurieri, oameni de știință aflați în slujba societăților de geografie sau a guvernelor, pe ofițeri sau negustori, începând cu ultimii ani ai secolului al XVIII-lea și către Africa Neagră. Munți ce ascundeau zăcămintele din prețiosul metal, palate și orașe fantastice au populat repede harta albă a continentului. Eșecul nenumăratelor expediții, dificultățile pe care au fost nevoiți să le îndure în drumurile lor cei mai norocoși exploratori au făcut să se nască legendele continentului cu o climă ostilă, în care omul alb nu se va putea adapta niciodată, populat cu animale infernale și locuit de ființe jumătate om, jumătate maimuță. Dubla reprezentare a Africii Negre, *pământ binecuvântat și pământ blestemat*, va însoți explorarea pe tot parcursul secolului al XIX-lea. Ei i se va asocia imaginea negrului aflat în stare de animalitate, care poate fi salvat doar prin creștinare și prin infuzia de civilizație europeană.

În multe privințe prin aceste imagini poate fi explicat disprețul cu care marile puteri ale Europei au trasat, după luarea în posesie a Africii,

noile granițe: cu creionul pe hartă fără a respecta nici frontierele anterioare și nici tradițiile autohtonilor. Rezultatul a fost o constelație de state naționale fără a avea însă o bază reală de existență, sub structurile care acopereau ansamblul rămăneau realitățile tribale, iar o omogenizare într-un mozaic era greu de închipuit¹. După cel de-al doilea război mondial și mai ales după declararea independenței statele africane, prima generație de intelectuali cu studii în Europa pun problema construirii unei identități pentru aceste state inventate. Și atunci istoria a fost invocată pentru a sprijini noua creație identitară și pentru a contribui la descoperirea locurilor memoriei colective. În discursurile intelectualilor africani istoria este atât de des invocată făcând vizibil un complex născut din acuzele europenilor că acest continent nu ar fi avut istorie doar pentru faptul că nu dispune de documente scrise. Faptul că primele istorii ale Africii au fost scrise de străini - arabi și europeni - nu a rămas fără consecințe pentru orientările ulterioare ale istoriografiei africane. Curiozitate și naivitate, simpatie și repulsie, căutarea adevărului și negarea lui, deformări sistematice și îndoieli metodologice, invocarea legendelor și negarea valorii lor s-au amestecat în diferite proporții în lucrările produse în diferitele epoci.

Dificultățile cu care s-au confruntat cei ce au pornit să scrie istorii ale Africii Negre sunt reale și deloc neglijabile. Sursele scrise sunt destul de rare și nu acoperă toate epocile și întregul spațiu al Africii sud-sahariene. Multe lucrări se bazează pe datele oferite de vechile cronicile arabe intrate în circuitul științific în primii ani ai secolului nostru. Informațiile sunt inevitabil completate cu cele oferite de călătorii și misionarii europeni care au vizitat Africa de-a lungul secolelor. Utilizarea acestui gen de surse ridică o serie de probleme care țin de natura determinărilor la care este supus discursul indiferent de tipul său. Astfel, pentru fiecare informație oferită de europeni apare necesară o analiză precisă asupra conjuncturii în care ea a fost transmisă, a tipului de emitent și nu în ultimul rând a distorsiunilor la care a fost supusă. În ultimii ani în rândul specialiștilor s-a manifestat un interes aparte pentru descifrarea manuscriselor descoperite în bibliotecile din Maroc și Algeria și în cele ale erudiților sudanezi din orașele situate pe bucla Nigerului, în speranța aflării de noi date despre istoria îndepărtată a acestui continent. La Tombouctou ființează cu sprijinul UNESCO un centru de cercetări - *Ahmed Baba* - care are drept scop strângerea, datarea și descifrarea acestor manuscrise.

¹ Lucian.Boia, *Două secole de mitologie națională*, București, 1999, p. 86

Informațiile oferite de sursele scrise sunt mereu completate cu cele furnizate de arheologie și de tradiția orală, conservatoare ale capitalului de creații socio-culturale acumulat de popoarele fără istorie scrisă. Foarte mulți au fost cei care au afirmat că “bătălia surselor”, care a dominat istoriografia africană în anii 1950-1960, este astăzi definitiv încheiată, valoarea mărturiilor orale fiind stabilită și recunoscută cu condiția, însă, să fie supuse rigorilor metodologice specifice. Consider revelator a cita un fragment din prefața semnată de Amadou Mahtar M’Bow la lucrarea *Histoire general de l’Afrique* apărută cu sprijinul UNESCO în 1980: “Si l’Illiade et l’Odyssé pouvait être considérées a juste titre comme des sources essentielles de l’histoire de la Grèce ancienne, on déniait, en revanche, toute valeur à la tradition orale africaine, cette mémoire des peuples qui fournit la trame de tant d’événements qui ont marqué leur vie. On se limitait en écrivant l’histoire d’une grande partie de l’Afrique à des sources extérieurs à l’Afrique, pour donner une vision non de ce que pouvait être le cheminement des peuples africaines, mais de ce que l’on pensait qu’il devait être.”²

Și aceste surse au pus celor mai pretențioși analiști o serie de probleme: pentru care istorie (istorii) sunt tradițiile orale surse, informații pe care le oferă sunt despre trecut sau (mai ales) despre prezent? Un exemplu elocvent prin care se susține necesitatea elaborării unei metodologii riguroase și în același timp delicate de lucru cu aceste surse este cel al miturilor genezei abundente în toate ariile culturale și politice africane. Importantă devine, în aceste condiții, identitatea și poziția socială a celor ce transmit informația, dar și a celor ce o înregistrează. Multe din aceste mituri fondatoare au circulat în secolul al XVI-lea pe filieră musulmană, în secolul al XVIII-lea au fost “romanțate” de către creștini pentru urechile europenilor și americanilor, ca în secolul al XIX-lea și al XX-lea, pe fundalul teoriilor rasiale și stăpânirii coloniale, să se transforme accentuându-se pe valorile specifice civilizațiilor africane și pe reabilitarea rasei negre.³

Noua istorie pe care o gândeau intelectualii africani în primii ani după eliberare ar fi trebuit să fie fără îndoială “pe măsura prezentului”, dar realizarea ei ridică multe probleme. Va fi o istorie care să respecte granițele naționale impuse de europeni sau o istorie pan-africană? Care îi

² A.Mahtar M’Bow, *Histoire general de l’Afrique*, UNESCO, 1980, p. 9

³ D. Laya, *La tradition orale. Problématique et méthodologie des sources de l’histoire africaine*, Niamey, 1972.

vor fi regulile de compunere și cine vor fi producătorii ei ? În ce măsură această nouă istorie va respecta principiul obiectivității? Care va fi raportul între o istorie universitară, națională, instituționalizată și memoria comunităților și indivizilor?

Câteva mari principii par să guverneze metodologic lucrările generale despre istoria Africii Negre apărute în ultimile decenii pe continent. *Principiul interdisciplinarității* stă la baza celor mai multe dintre lucrările recente; cercetările sociologice, etnografice și cele de antropologie sunt din ce în ce mai des invocate în argumentația istoricilor Africii, în încercarea de a oferi studii cât mai complete pentru înțelegerea istoriei și civilizației acestor popoare. În același timp istoricii încearcă să realizeze lucrări în care *istoria Africii Negre să fie văzută din interior* și astfel să nu mai fie permanent supusă comparațiilor cu istoria altor spații. Această opțiune nu înseamnă abolirea artificială a conexiunilor istorice între Africa și alte continente, ci o analiză în termenii schimburilor reciproce și influențelor multiple, în care aportul Africii la dezvoltarea umanității nu este de neglijat. Principalul reproș pe care îl aduc istoricii africani lucrărilor scrise în Europa este analiza prin comparație. Spre exemplu, Evul Mediu european este cel mai des invocat drept punct de referință pentru descrierea și explicarea civilizațiilor sud-sahariene. Astfel, structurile sociale sau instituțiile politice se definesc prin raportare la străinul model invocat și nu la realitățile proprii spațiului african. În fapt “acuzația” este mult mai complexă, intelectualii africani considerând că europenii au refuzat să vadă în negri creatorii unor culturi originale ce s-a perpetuat de-a lungul secolelor în cadre și în forme proprii. Cauza acestei ignorări ar trebui căutată în prejudecățile de care lumea europeană nu s-a putut încă debarasa.

Multe lucrări apărute după dobândirea independenței statelor africane sunt istorii regionale, dar în ultimii ani se constată o proiectare a istoriei regionale în *istoria globală a Africii*, în încercarea de a se demonstra o evoluție unitară premergătoare colonizării. În ideea unei istorii globale a spațiului african sunt realizate sintezele în ultimele decenii: J. Ki-Zerbo (dir.), *Histoire générale de l'Afrique*, UNESCO, 1980; Elikia M'Bokolo *L'Afrique Noire: Histoire et Civilisation*, Paris, 1995, 1992. O istorie globală nu exclude însă preocuparea pentru surprinderea cât mai nuanțată a specificității economice politice sau culturale a fiecărei regiuni. În ultimii ani istoriile Africii Negre sunt din ce în ce mai puțin tributare evenimentului. Explicația pentru această *istorie non-*

evenimențială trebuie căutată în noile tendințe în istoriografie, dar și în încercarea autorilor de origine africană de a pune cât mai puțin în evidență influențele venite din exterior și mai ales din spațiul european.

Formulele metodologice pentru care au optat istoricii africani sunt cele occidentale, chiar dacă doar de puține ori este asumată alegerea. Delimitarea s-a făcut invocându-se specificitatea demersului bazat pe încercarea de identificare a unor timpi proprii civilizației africane și pe o îmbinare între o istorie a instituțiilor și o istorie a memoriei etnice.

Istoriografia africană născută odată cu mișcarea pentru independență în timpul și imediat după cel de-al doilea război mondial a debutat printr-o delimitare declarată de istoriografia europeană. Pentru justificare a fost invocată nerespectarea realităților africane și punerea în umbră a autenticelor valori ale civilizației Africii Negre. S-a mers cu exagerările naționaliste ca reacție la interpretările europene ale trecutului Africii până acolo încât s-a refuzat abordarea istoriei Africii Negre din perspectiva contactelor cu Europa. Perioada colonială va deveni un timp în care civilizația africană a fost permanent în pericol, în care nu s-au produs nici chiar influențe reciproce, o paranteză între un trecut strălucit și un prezent ce trebuia să-l fie pe măsură. Exagerările au fost depășite în anii '60 mai ales datorită lucrărilor lui K.O.Diké. Discursul promovat a devenit o analiză a influențelor europene asupra Africii, a evenimentelor importante legate de prezența europenilor pe continent sau o prezentare a legăturilor și interacțiunilor între comercianții europeni și societățile indigene din Africa occidentală, care și-au conservat însă identitatea în ciuda a patru secole de contacte cu lumea europeană. Deși nu atât de vehement naționalist, discursul lui K.O.Diké a lansat demonstrația, uzitată în ultimii ani, că singura istorie valabilă a Africii este o istorie despre africani, care nu mai trebuie să aibă nimic în comun cu istoriile scrise de europeni în perioada de stăpânire colonială.⁴

Peisajul istoriografic african contemporan este foarte complex, mai multe "tipuri" de istorie își dispută întâietatea într-o declarată competiție pentru obiectivitate, când în Europa occidentală și America din ce în ce mai mult se vorbește despre subiectivitate și relativism în istorie. Dacă ar fi să încercăm o ordonare în tipare am putea afirma că două par să domine: o istorie în corelație cu cea a Metropolei sau a Europei și o istorie bazată pe miturile fondatoare africane. Primei i s-a reproșat în

⁴ K. O. Diké, *Trade and Politic in the Niger Delta. An Introduction to the Economic and Political History of Nigeria*, Oxford, 1956.

diferite analize că impune societăților post-coloniale înscrierea într-un trecut împrumutat în care propria lor memorie nu își are un loc, că preia formule metodologice din istoriografiile Europei occidentale și că discursul pe care îl promovează este construit numai prin raportare la modelul european

Cea de-a doua este o istorie din care se încearcă excluderea perioadei coloniale, negarea influențelor europene, o istorie ce nu poate fi decât o istorie pan-africană cu scopul de a construi o nouă identitate colectivă. Cele trei școli, din *Dakar*, *Ibadan* și *Dar es Salam*, care promovează acest ultim “tip” de istorie își justifică opțiunea prin încercarea de a răspunde în acest fel crizei naționalismului, dar și crizei etnicității și tribalismului. Argumentul cel mai des invocat este că numai acest fel de a scrie istoria poate reda o realitate africană ce și-a pierdut coerența într-o logică a fragmentării. În această formulă istoriografică, istoricului îi revine doar misiunea de a selecta între evenimentele memorabile, de a identifica locurile memoriei și formele de manifestare ale identității colective. Conceptele de *trib*, *etnie/etnicitate*, *stat-națiune*, *grupuri rasiale* sunt abandonate sub pretextul că au fost folosite de “istoria imperialistă” pentru a demonstra că în perioada colonială a avut loc un proces de integrare a diferitelor sub-regiuni africane în formulele politice, sociale și instituționale propuse de europeni.

Catherine Coquery-Vidrovitch a publicat în 1992, cu ocazia aniversării a 40 de ani de la înființarea editurii și revistei *Présence Africaine* și a *Société Africaine de Culture*, un studiu bazat pe o inventariere a tuturor articolelor și cărților de istorie publicate la Paris sub egida editurii între 1947-1987, în care se identifică diferite schimbări în prezentarea geografiei Africii, trecutului foarte îndepărtat al continentului, perioadei precoloniale și coloniale. Aceste schimbări în abordarea și prezentarea trecutului continentului african sunt explicate prin înfruntarea, încă de la apariția primelor producții istoriografice în limbile europene, între două tendințe în înțelegerea istoriei: pe de o parte istoria ca producție de informații, iar pe de altă parte istoria ca pledoarie pentru civilizația africană, care trebuie să autentifice, să legitimeze și să mobilizeze o comunitate. Pentru că această istorie angajată nu mai putea fi numai opera istoricilor de profesie, jurnaliștii, oamenii de cultură și politicienii au devenit autori de lucrări în care frontierele între discursul istoric și memoria trecutului par să nu mai existe.⁵

⁵ Catherine Coquery-Vidrovitch, “Presence Africaine: History and Historians of Africa” in V.Y. Mudimbe (ed.), *The Surreptitious Speech. Presence Africaine and the Politics of Otherness, 1947-1987*, Chicago, 1992, pp. 59-94

1. Având în vedere obiectul acestui studiu ne vom opri doar la o analiză a producțiilor istoriografice încadrabile în încercarea de definire a unei noi identități, prin istorie, pentru o altă Africă Neagră, o Africă ce trebuie să se “însănătoșească” după stăpânirea colonială. Istoria scrisă pentru a defini noua identitate este o istorie a întregului continent, delimitările spațiale, politice și culturale fiind doar o invenție a “stăpânilor” europeni. O istorie africană trebuia să fie construită pe o nouă geografie și astfel s-a născut teoria că Africa a fost întotdeauna o unitate, delimitarea *Africa de Nord* și *Africa de Sud* neavând alte justificări decât în vechile reprezentări din spațiul european. Încă înainte de a fi explorat continentul african, europenii l-au imaginat ca fiind secționat de deșertul Sahara (despre care credeau că este cu neputință de traversat) în două părți distincte fără legături între ele. Nici distincția realizată în funcție de culoarea pielii locuitorilor, *Africa Albă* și *Africa Neagră*, nu a avut o soartă mai bună, de această dată contestarea s-a făcut invocându-se injustețea delimitării pe principii rasiale. Și delimitările respectând principiul religios (Africa islamică, Africa creștină), ecologic (Africa savanelor, Africa pădurilor, Africa deșertului) sau etnic (Africa diferitelor triburi) au fost puternic contestate. Pentru a înlocui vechile distincții Cheikh Anta Diop și Boubacar Barry au lansat ideea spațiilor istorice omogene (sau regiuni istorice omogene) care ar trebui “reasamblate” așa cum se reassemblează componentele unui joc de puzzle⁶. Samir Amin elaborează o altă construcție, de această dată din perspectiva istorie economice, în care spațiul african se articulează în funcție de centru și periferie.

2. O analiză a perioadei pre-coloniale pare să răspundă cel mai bine intențiilor oamenilor de cultură africani⁷ în căutarea unei noi identități pentru Africa cu atât mai mult cu cât a fost considerată ca cea mai afectată în interpretare de “aroganța colonialiștilor”. Toată opera lui Cheikh Anta Diop este construită declarat din perspectiva re-analizării trecutului continentului fără a se lăsa intimidat de lipsa izvoarelor produse de africani. Conform tezelor sale Egiptul faraonilor, Fenicia, Cartagina, Arabia antică au fost negre. Negrii au creat civilizația: “Il ont inventé les premiers les mathématiques, l’astronomie, le calendrier, les

⁶ Vezi pentru amănunte Boubacar Barry, *Le Royaume du Waalo. Le Sénégal avant la conquête*, Paris, 1985

⁷ Numesc cu acest termen generic istoricii, politicienii, intelectualii și jurnaliștii

sciences en général, les arts, la religion, l'agriculture, l'organisation social, la médecine, l'écriture, les techniques, l'architecture... En disant tout cela on ne dit que la modeste et stricte vérité que personne à l'heure actuelle, ne peut réfuter par des arguments dignes de ce nom.”⁸ “Moise était Egyptien, donc Nègre”⁹. Iudaismul, creștinismul, islamismul ar fi, conform acestei teorii, de origine neagră.

Care sunt argumentele pe care C.A.Diop le invocă pentru a susține aceste teorii? Foarte frecvent autorul contestă egiptologia modernă pe care o consideră un complot rasial european prin care s-a dorit distrugerea probelor care puteau demonstra că civilizația egipteană este de origine neagră. Cercetătorii europeni ar fi păstrat numai mumiile “cu părul lung” și cu trăsăturile rasei albe: “J'affirme que les crânes trouvés depuis les époques les plus anciennes et les momies de l'époque dynastique ne se distinguent en rien des caractéristiques anthropologiques des deux races nègres qui existent sur la terre: le Dravidien à cheveux lisses et le Nègre à cheveux crépus...J'ajoute qu'il existe à l'heure actuelle des procédés scientifiques infaillibles (rayon ultra-violets, par exemple) pour déterminer la teneur en mélanine d'une pigmentation. Or, différence entre un Blanc et un Noir à ce point de vue provient du fait que l'organisme du Blanc sécrète des “enzymes. Il en est de même de celui des anciens Egyptiens. C'est pourquoi invariablement, de la préhistoire à l'époque ptolémaïque, la momie égyptienne est restée nègre. Autrement dit, durant toute l'histoire égyptienne connue, la peau de tous les Egyptiens de toutes les classes sociales (du pharaon, au fellah) est restée celle de Nègres authentiques ainsi que leur ostéologie. Témoin: le canon de Lepsius.”¹⁰

O analiză asupra discursului promovat de C. A. Diop nu se poate face ignorând orientarea politică. În primul rând trebuie menționat că teoriile sale au fost formulate în 1955 și apoi nuanțate în 1960, 1970, deci împregnate, într-o primă fază de lupta pentru independență și apoi de cea pentru cultura și civilizația africană. Lucrarea din care am citat, *Nation nègre et culture*, este evident construită pornind de la alte intenții, preocupări și așteptări decât cele științifice. Scopul ei nu trebuie ignorat cum nu trebuie ignorat nici publicul pentru care scrie autorul. Cartea este

⁸ Cheikh Anta Diop, *Nations nègres et culture*, Paris, 1955, p. 253

⁹ Idem., p.27

¹⁰ Idem, 1960, p. 11

scrisă în limba franceză, ceea ce ar putea uimi dacă ne gândim la faptul că C. A. Diop a refuzat orice influență a colonizatorilor asupra culturii africane, dar devine o alegere comprehensibilă dacă îi urmărim argumentația. El scrie pentru africanii alienați, dar și pentru specialiști. Pentru cititorii săi obișnuți pretinde că a simplificat, a desacralizat știința, iar pentru oamenii de știință a adus argumente prin care să-l oblige să regândească argumentele pe care au construit teorii false. Convingerea că discursul său este unul științific l-a făcut să accepte confruntările la care a fost provocat în revistele științifice.¹¹ Cheikh Anta Diop stabilește prin teoriile sale primordialitatea civilizației africane în lume, o civilizație a cărei regenerare trebuie să treacă obligatoriu prin fundamentarea unui “Stat federal african” cu o geografie și o istorie proprii împotriva manipulărilor colonialiste europene.¹²

Problema “anteriorității africane” pusă de C. A. Diop, nu fără a fi stârnit controverse, nu se rezumă, cum cred istoricii senegalezi, doar la originea civilizațiilor. “Anterioritatea africană” este invocată în chiar procesul de formare a omului, Africa nu ar fi numai “mama” civilizațiilor, dar și “leagănul” omenirii. Dovezi ale existenței primilor oameni în Africa orientală și australă ar data de 100000 ani sau chiar de 130000 ani.¹³

Cazul istoriei orașului Tombouctou poate fi și el relevant pentru procesul de “elaborare” a unui trecut unic și glorios pentru continentul african. Secolul al XIX-lea a moștenit o legendă născută în jurul orașului în primul rând datorită izolării. Până în 1828 nici un european nu reușește să pătrundă în cetatea asupra căreia plutea interdicția religioasă bine apărută de stăpânirea neamurilor tuaregilor, imaginați în Europa ca cele mai sângeroase popoare ale deșertului. Mai mult chiar decât atât, până la data menționată europenii nici nu localizaseră cu precizie orașul pe hartă. Imaginarul a lucrat în aceste condiții nestânjenit și astfel Tombouctou a fost reprezentat ascunzând bogății imense, palate magnifice, imense moschei, biblioteci și universități. Toate aceste reprezentări au fost investite cu criteriul veridicității de călătorii secolului al XIX-lea, care, chiar dacă nu le-au descoperit în peregrinărilor lor în oraș, erau convinși

¹¹ O analiză detaliată asupra discursului și teoriilor lui C.A.Diop oferă F.X.Fauvelle, *L'Afrique de Cheikh Anta Diop. Histoire et idéologie*, Paris, 1996

¹² Cheikh Anta Diop, *Les Fondements économiques et culturels d'un Etat fédéral d'Afrique Noire*, Paris, 1960

¹³ Problema “miturilor științifice” a fost analizată în lucrarea *Afrique Noire. Histoire et Civilisation*, (ed.) Elikia M'Bokolo, Paris, 1995, vol.I, pp. 15-50.

că au existat și atunci le-au proiectat într-un trecut îndepărtat, de preferință secolele XVI-XVII. Imaginile vehiculate în secolul al XIX-lea au fost preluate în istoriografia africană a ultimilor decenii, informațiile călătorilor europeni în Tombouctou și cronicile arabe devin surse investite cu autoritate și deci de necontestat. Cele mai multe studii tratează secolele XIV-XVII. Studiul lui Cissoko Sékené, "L'intelligentzia de Tombouctou aux XV- XVI siècles" publicat în *Présence Africaine* nr.72, Paris, 1969, preia o reprezentare proprie mentalului colectiv al secolului al XIX-lea: *Tombouctou - centru intelectual și religios al Africii Negre*- dându-i dimensiuni reale într-un timp istoric bine delimitat. Sursele pe care se bazează argumentația sunt cronicile lui Tarikh el-Fettach și Tarikh es-Soudan - nu lipsite uneori de exagerări - și relatările de călătorie ale veacului al XIX-lea, considerate documente impecabile și drept urmare nesupuse unei analize pe cele două nivele (real și imaginar). Faptul că orașul Tombouctou a fost în secolele XV-XVI (veacuri încărcate de semnificații și în spațiul european) cetatea care focaliza energiile culturale ale Africii Negre este acceptat ca o realitate incontestabilă, fără a mai necesita o argumentare atentă. Grilele de lectură pentru sursele menționate sunt identice și în cazul unei alte lucrări a aceluiași autor, *Tombouctou et l'empire Songhay (Epanouissement du Soudan Nigérien aux XVe- XVIe siècles)*, Dakar – Abidjan, 1975.

Un alt tip de abordare a istoriei orașului Tombouctou este cel politic, evenimential, glorificându-se faptele de arme ale conducătorilor cetății și insistându-se pe rolul politic jucat în zonă. Acest tip de raportare la trecutul orașului este foarte bine reprezentat de Michel Abitbol în *Tombouctou et les Arma. De la conquête marocaine (1591) à l'hégémonie de l'Empire Peul au Macina en 1832*, Paris, 1979. Lucrarea fiind foarte bogată în documente poate servi, ea însăși, drept sursă pentru studii despre nașterea și evoluția legendei orașului.

Reprezentarea orașului ca centru economic și comercial al Africii sud-sahariene pe care secolul al XIX-lea o moștenește de la negustorii arabi și europeni și pe care o va proiecta tot într-un trecut îndepărtat (călătorii care vizitează orașul sunt dezamăgiți de numărul mic al negustorilor întâlniți pe străzile orașului, dar preferă să asigure pe cei rămași acasă că Tombouctou a avut un trecut economic prosper pentru a nu minimaliza elanul colonizator) este preluată în discursul naționalist și recompusă. Astfel cetatea sudaneză devine centrul comercial al întregului continent , punct de întâlnire al caravanelor ce transportau aur și sare de o parte și de alta a deșertului Sahara.

3. Perioada colonială joacă și ea un rol important în construcția identității naționale. În interpretatea ei punctele de vedere sunt divergente; astfel, V. Y Mudimbe insistă asupra importanței “hibridizării” prin colonizare, iar Jan Vasina susține alterarea culturii autohtone prin episodul colonial. Problema acestor controverse poate fi redusă la a stabili dacă societățile africane sunt produsul culturii savante europene și acțiunilor ei sau a existat o rezistență activă (militară) sau pasivă (culturală și religioasă) pe continent care le-a împins pe o traiectorie mai mult autohtonistă. Insistența asupra continuității istoriei africane face ca momentul colonial să devină doar o paranteză ne semnificativă într-un drum continuu de acțiune politică și culturală autonomă a africanilor.

4. În ultimile decenii se manifestă și o încercare de reafirmare a unei identități locale, regionale, religioase sau etnice, interpretarea trecutului realizându-se din această perspectivă în conformitate cu experiențele trăite, cu memoria individuală și colectivă. Acest discurs alternativ este promovat prin film, emisiuni radio, pictură afirmându-se că numai astfel este posibilă regăsirea identității. Istoria scrisă în mediul universitar este respinsă, iar în locul ei se pretinde că se promovează o istorie care să reflecte cotidianul și imaginarul actorilor.

Peisajul istoriografic african cunoaște în ultimile decenii o mare diversitate, diversitate ce provine dintr-o dublă dinamică: *internă*, determinată de criza și eroziunea sistemului legitimării naționalismului și statelor-națiuni post-coloniale, și *externă*, accelerarea procesului de mondializare. Astfel, o investigare a istoriei Africii nu se reduce doar la o serie de întrebări vizând paliere politice, economice, sociale sau culturale, ci provoacă o serie de controverse din ce în ce mai violente și manifestări puternice în jurul autohtoniei sau pornind de la argumentele prin care se susțin conceptele de *identitate* sau *cetățean*. Istoria care pare să se impună în mediile universitare propune regăsirea elementelor autentice ale culturilor negre, afirmarea cu vehemență a istoricității și autonomiei, identificarea eroilor rezistenței, într-un cuvânt: exhibarea civilizației și valorilor lumii negre. Munca istoricilor este complexă și dificilă fiind prinsă între exigențele politice și statale, cele ale memoriei comunităților și grupurilor etnice și cele ale practicilor istoriografice occidentale. Fiecare grup etnic își aduce propriile mituri și legende, propriile regimuri de adevăr și o ordine proprie a discursului greu de combinat cu metodologiile occidentale de lucru și respectând cerințele politice și ideologice ale statelor naționale încă în viață.

Specialiștii europeni nu rămân insensibili la căutările identitare din spațiul african, dar ei sunt în primul rând atenți la surprinderea cât mai nuanțată a specificității etnice și regionale, tendință moștenită din perioada stăpânirii coloniale. Cărțile lui Yves Urvoy, *Histoire des populations du Soudan central* (1936), *Histoire du Bornou* (1949), cele ale lui Richmond Palmer, *Sudanese Memoirs* (1928) și *The Bornu Sahara and Sudan* (1936) sau lucrarea lui Richmond Palmer, *Sudanese Memoirs* (1928) sunt exemple relevante.

Încercarea de descoperire a identității continentului african l-a obligat pe cercetătorii europeni să își analizeze propriile atitudini în raport cu negrii. Sunt din ce în ce mai numeroase în spațiul european lucrările care își propun să descifreze mecanismele de constituire a reprezentărilor Africii Negre. Mai importante, poate, decât lucrările generale de istorie a Africii, ele pot servi și la identificarea problemelor care au generat această exacerbare a valorilor civilizației africane cu care se confruntă în acest moment specialiștii de pe continentul negru. Imaginea negrului în spațiul anglo-saxon este remarcabil analizată în trei sinteze: George M. Fredrickson, *The Black Image in the White Mind: The Debate on Afro-American Character and Destiny (1817-1914)*, New York, 1971; Winthrop D. Jordan, *White Over Black: American Attitudes Toward the Negro, 1550-1812*, Baltimore, 1969, Philip Curtin, *The Image of Africa: British Ideas and Action, 1780-1850*, Madison, Wisconsin, 1964. Despre imaginea africanului în spațiul francez au scris William B. Cohen., *Français et Africains. Les Noirs dans le regard des Blancs (1530-1880)*, Paris, 1980 (prima ediție a apărut la New York în 1979) și Yves Monnier, *L'Afrique dans l'imaginaire français (fin du XIXe- début du XXe siècle)*, Paris, 1999.

Alături de lucrările de sinteză construite pe surse foarte diverse, trebuie menționate și lucrările mai "aplicate" care analizează reprezentările continentului african pornind numai de la un anumit tip de documente. Imaginea Africii Negre în presa franceză a fost tratată de W. H. Schneider în lucrarea *An Empire for the Masses. The French Popular Image of Africa (1870-1900)*, Londra, 1982.

Un mare număr de lucrări sunt consacrate imaginii Africii în literatură. Prima lucrare cu această temă a apărut la Paris, în 1925, semnată de Roland Lebel, *L'Afrique occidentale dans la littérature française (depuis 1870)*. Autorul propune o trecere în revistă a romanelor și lucrărilor de călătorie din secolele XVII-XVIII și o analiză a modalității

în care teme importante din literatura dedicată Africii în aceste secole trec în literatura sfârșitului de secol XIX. Acestei lucrări i-au urmat foarte multe altele păstrând tematica, dar rafinând metodele de citire a textelor. Printre ele amintim: Roger Mercier, *L'Afrique Noire dans la littérature française*, Dakar, 1961; Leon Fanoudh- Siefer, *Le Mythe du nègre et de l'Afrique noire dans la littérature française de 1800 à la Deuxième Guerre mondiale*, Paris, 1968, Martine Astier Loutfi, *Littérature et colonialisme: l'expansion coloniale vue dans la littérature romanesque française (1871-1914)*, Paris, 1971; Guy Turbet-Delof, *L'Afrique Barbaresque dans la littérature française (XVI-XVIII)*, Paris, 1971; Leon -François Hoffman, *Le Nègre romantique*, Paris, 1973, Ada Martin-Zemp, *Le Blanc et le Noir: Essai d'une description de la vision du Noir par le Blanc dans la littérature française de l'entre- deux-guerres*, Paris, 1975. Obiectul unor astfel de lucrări nu a fost numai literatura franceză, au intrat în atenție mai ales producțiile literare din țările care au avut posesiuni în Africa. Pentru imaginea Africii Negre în literatura germană, spre exemplu, amintim studiul lui Max F.Dippold, "L'image du Cameroun dans la littérature coloniale allemande", în *Cahiers d'Etudes Africaine*, nr.49, 1973.

Mai trebuie menționate, în contextul lucrărilor bazate pe un singur tip de surse, două sinteze realizate pornind de la rapoartele și scrisorile misionarilor: Cristiane Roussé-Grosseau, *Mission Catholique et choc des Modèles Culturels en Afrique*, Paris, 1992 și Bernard Salvaing, *Les missionnaires à la rencontre de l'Afrique au XIXe siècle*, Paris, 1994. Ambele lucrări propun o analiză problematizată: imaginea spațiului geografic, structurilor sociale, obiceiurilor și credințelor, omului negru, susliniind diferența în acest tip de reprezentări prin raportare la cele oferite de călătorii aventurieri sau în slujba societăților de geografie și guvernelor din Europa. Specificitatea imaginilor este căutată în natura diferită a determinărilor pe care le suportă discursul.

Lucrarea lui Y.Fall, *L'Afrique à la naissance de la cartographie moderne*, Paris, 1982 este realizată pornind tot de la un singur tip de sursă, de această dată și mai puțin convențional: harta. Autorul propune o analiză a reprezentărilor Africii în hărțile realizate de călătorii arabi și europeni din secolele XIV -XVII, urmărind și felul în care informațiile, uneori eronate, circulă în timp.

Deși exponenți ai manierelor diferite de a reconstrui identitatea Africii Negre, istoricii africani și cei europeni au descoperit, în ultimii

ani, beneficiile lucrului împreună. Centrele și institutele de studii africane din Europa și Africa sunt gazde pentru studenți și cercetători invitați să se debaraseze de prejudecăți, iar revistele lor oferă spații pentru benefice confruntări metodologice.

Résumé

HISTORIENS EUROPEENS ET AFRICAINS A LA RECHERCHE DE L'IDENTITE D'AFRICHE

Les Puissances Européennes ont partagé le continent africain d'une manière abstraite, sans tenir compte des anciennes délimitations tribales, de l'histoire ou des traditions des conquis et sans prétention de créer dans le nouvel espace une constellation d'Etats nationaux d'après leur propre modèle. Les pays qu'ils ont inventés sont devenues des nations à la suite de la décolonisation, et ses Etats-nations devaient être soutenus par des éléments idéologiques, parcequ'au delà des structures superficielles recouvrant l'ensemble, une réalité tribal continuait a exister. Une crise du nationalisme et de ses paradigmes se manifesta très tot, crise qui semblait s'associer à celle du triballisme et de l'éthnicité. Et les intellectuels africains ont essayé de lui répliquer par la création d'une identité collective. Les Ecoles de Dakar, Ibadan et Dar Es-Salaam espéraient, par un plaidoyer pour une civilisation unitaire de l'Afrique, de pouvoir représenter la réalité africaine qui avait perdu sa cohérence dans une logique de la division. Celle nouvelle identité allait se constituer à partir d'une redéfinition géographique conceptuelle de l'Afrique, d'une réinterprétation de l'histoire du continent. L'apparition du premier homme dans cet espace, la naissance, toujours ici, de la brillante civilisation égyptienne d'origine nègro-africaine sont deux des mythes fondateurs de cette nouvelle identité collective.